

H. TÓTH ISTVÁN

ŐRZŐK A STRÁZSÁN
A CSEHORSZÁGI SZÓRVÁNYBAN ÉLŐ MAGYAROK NYELVE, KULTÚRÁJA

Ha a Csehországban szórványban élő magyarokról gondolkodom, írok, akkor mindig Ady Endrének az őrzőkhöz, az őrhelyen állókhöz intézett intése jut eszembe: „Őrzők: vigyázzatok a strázsán.”

Máris felmerülhet a kérdés: Miért ez a személyesség, miért ez a lírai hangvétel egy szándékai szerint a magyar nyelv és a magyar nyelvű kultúra csehországi helyzetével foglalkozó írásban? Magam a 2006–2010 közötti tanévekben – egy kétoldalú államközi szerződésnek köszönhetően – vendégprofesszor voltam a prágai Károly Egyetem Filozófiai Fakultásán. Már az állomáshelyem elfoglalását megelőző felkészülési időmben is nagy figyelemmel voltam a csehországi magyarok sorsának alakulására, a nyelvállapotuk, az anyaországhoz fűződő kapcsolataik milyenségére, minőségére. A csehországi négy egyetemi tanévemben is mindvégig szoros szakmai-emberi együttműködés létezett köztem és a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége között. Miután 2010-ben befejeződött a vendégprofesszori kiküldetésem, nem szakadtak meg a kapcsolataink, sőt azok a mai napig erősek, működőképesek számos nyelvi, irodalmi és kulturális-művelődési kérdés, valamint közösségeket erősítő feladat megoldása tekintetében.

A körülmények ismeretét árnyalja ez az összetett kérdés: Miért nevezzük szórványban élő magyaroknak a csehországi magyarokat, valamint hányan is vannak?

A trianoni békediktátummal kialakított Csehszlovákiában az egyébként őshonosnak tekinthető magyarok kisebbségi létük lettek. Amikor 1993. január 1-jével létrejött az immár önálló Csehország és Szlovákia, akkor a politika akarata nyomán a szlovákiai magyarok ismét kisebbségi státuszt kaptak, ám a csehországi magyarok szórványban lévőkké lettek. Ezt fájdalmasan élték és élük meg a szórványállapotúvá, -helyzetűvé lett csehországi magyar anyanyelvű, magyar nyelvű, magyar identitású, magukat magyarnak valló emberek. A többségük politikai kényszerből, családi kapcsolatok, házasságok, főiskolai és/vagy egyetemi tanulmányok, munkavállalási okok miatt került el az 1920-as, majd az 1947-es békeszerződéseket követően Dél-Szlovákiából (a Felvidékről), ahol jelentős létszámban és nagy tömbökben éltek addig is.

A Csehországban szórványban élő magyarok létszáma sajnos megállíthatatlanul csökken.

1990. február 24-e nagy hatású történelmi pillanat volt a Csehszlovákiában akkor még kisebbségben élő magyarságnak: Csémy Tamás szívós szervezőmunkájával megalakult a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége. Ez az ernyőszervezet 1993. január 1-je után Csehországban megmaradt az úgynevezett helyi alapszervezetek keretében, ma már így használják: helyi egyesületekben, sőt tovább gyarapodott. Már hét csehországi városban, hét helyi egyesületben (alapszervezetben) működik magyar közösség: Prágában, Ostravában, Brünnben, Teplicében, Pilsenben,

Lovosicében és Karlovy Varyban. Az itteni szórványban élő magyarokról meggyőződéssel rögzíthető: szinte köldökzsinórral kötődnek a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségéhez, mint a gyermek az anyjához, az anya a gyermekéhez.

A Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége országos elnökségének támogatásával 1993-ban létrehozták a *Prágai Tükör* című folyóiratot. A szövetség elnöksége helyénvalónak tartotta, hogy legyen egy olyan rendszeresen megjelenő igényes kiadvány, amely a magyar nyelv és kultúra ápolásához, valamint a magyar történelem árnyalt megismeréséhez ad támpontokat: tudósításokat, népszerűsítő cikkeket és tudományos közleményeket is. Az akkor még évente ötször – gyermekek részére összeállított melléklettel – megjelenő folyóirat szerkesztői és szerzői elsősorban egyetemi, illetőleg egyetemközeli szakemberek voltak. Egy idő után több és minden addigighoz képest szabad információforrás is éltette a mindinkább gyarapodó és erősödő magyar alapszervezeteket. Ennek egyik folyamánya az lett, hogy a *Prágai Tükör* olvasóközönségének meg a folyóirat szerkesztőinek az elképzelési és elvárásai közötti mind nagyobb távolság egyre nőtt.

A Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségének mindenkori vezetői – a *Prágai Tükör* folyóiratnak a magyar nyelv állapotával foglalkozó helyzetjelentései, elemzései mellett – szükségesnek tartották, hogy anyaországi nyelvészek is segítsék a csehországi szórványban élő magyarok nyelvállapotának gondozását, fejlesztését, erősítését, valamint kutatását.

Eőry Vilma, aki vendégprofesszora volt a prágai Károly Egyetemnek, nemcsak a szótárkészítés rejtelméről, a szótárkészítés módszereiről, az egynyelvű szótárak jelentőségéről és hasznosságáról tartott rendszeresen előadásokat, könyvbemutatókat, hanem időről időre kutatta, vizsgálta a szórványban élő csehországi magyarok magyarnyelv-használatának alakulását.

Balázs Géza is rendszeres vendége volt a csehországi magyarok különböző közösségeinek: a helyi alapszervezeteknek, a Prágai Magyar Intézetnek, a Károly Egyetem magyar nyelv és irodalom szakcsoportjának, legutóbb 2021 őszén. A magyar nyelv- és néprajztudomány legkülönbözőbb ágaival összefüggésben tartott előadásokat, szemináriumokat és élőnyelvi kutatásokat is végzett.

Vörös Ferenc több alkalommal is megosztotta a felvidéki névanyaggyűjtési adatait, az azokkal összefüggő elemzéseinek a tanulságait előadások és még tanulmány keretében is a csehországi szórványban élő, zömmel (több mint 95%-ban) a Felvidékről elszármazott magyarokkal.

H. Tóth István, jelen sorok írója – erről fentebb esett már szó – vendégprofesszori kiküldetése óta állandóan jelen van a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségének nyelvhasználat-gondozó, irodalom- és művelődéstörténet-népszerűsítő tevékenységsorozataiban: a nyelv- és stílusművelő előadásaival, a nyelvhasználatot gondozó tanulmányorozataival a *Prágai Tükör*ben, továbbá az évente sorra kerülő anyanyelvi és művelődési táborok programjaiban.

Természetesen magyarországi költők, írók, filmművészek, zeneművészek és táncművészek is jelen voltak és vannak időről időre a csehországi magyarok rendezvényein. Csupán nyomatékkal áll itt ez a rövid, viszont jelentős névsor: Grecsó

Krisztián, Grendel Lajos, Lackfi János, Rakovszky Zsuzsa, Tóth Krisztina, Cserhalmi György, Brünn Máté és sokan mások; Merényi György a Zsolnay építészeti kerámiáról szóló előadásával azt mutatta be, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia egész területén, így Csehországban is virágzott az épített magyar kultúra; Erdély földjének szülötte, Bakó Katalin, a Népművészet Ifjú Mestere is megtisztelte a székelyföldi dalanyagából összeállított koncertjével a csehországi magyarokat; Zámbóné Kis-Ilés Magdolna énekművész-karnagy nemcsak a Bartók Béláról szóló előadásával, hanem a Kárpát-medence népdalaiból szőtt koncertjeivel és az Ostravában alakult Csalogányok kórusnak ajándékozott népdalgyűjteményeivel is erősítette a csehországi magyaroknak az anyaországi magyarsághoz fűződő kapcsolatait.

Nyilvánvaló: el kell fogadnunk, hogy létezik a magyar nyelvnek úgynevezett csehországi ága, változata, fejlődési íve. Ennek a nyelvváltozatnak kétségtelenül a közép-dunántúli–kisalföldi régió, a palóc és az északkeleti régió nyelvjárásai, nyelvváltozatai szolgálták forrásul. Az innen kényszerrel áttelepített, a tanulmányaik, a családi helyzetük, a munkavállalásuk következtében elvándorolt magyarok Csehország nagyobb városaiban és környékén alakították ki, szervezték meg az életüket, mindeközben megőrizték a magyar anya- és/vagy apanyelvüket, valamint az elemi és a középiskolai magyar nyelvű tanulmányaik keretében csiszolt nyelvhasználatukat. Nyelvezetükre valószínűleg erős hatással volt és van az otthoni közegből hozott gyermek- és ifjúkori nyelvhasználatuk. Lehet, hogy a szláv nyelvi közeg is nyomot hagyott és hagy a nyelvhasználatukon. Nem olyan értelemben, hogy esetleg cseh vagy szlovák szavakat kevernének a beszédükbe, mint azt gyakran teszik sokan a Felvidéken, hanem inkább a cseh mondat szerkezet van erősebb hatással a mondatalkotásukra. Valószínű az is, hogy nyelvezetük kisebb vagy nagyobb mértékben konzerválódik, vagyis nem fejlődik úgy, mintha anyaországi magyar nyelvi közegben élnének. Feltűnő még az, hogy több idegen szót használnak, mint a csehek. Csehszlovákia szétesése után megszűnt Prágában az általuk gyakran látogatott Magyar Könyvesbolt (Národní třída), ezért ritkán jutnak Csehországban magyar könyvekhez és újságokhoz. Igaz, a világháló lehetőséget ad arra, hogy az ember kapcsolatban lehessen a mai magyar élő nyelvvel, viszont nagyon sok az idős ember, aki nem élhet a világháló adta lehetőségekkel.

Az előbb vázolt nyelvi, nyelvhasználati, irodalmi és kulturális sokszínűség hívta életre már a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségének megszerveződését követően az Összhang című sorozatot. Ennek keretében Csehország legkülönbözőbb magyar alapszervezeteiből sereglettek Prágába a vers-, próza- és népdalbarátok, hogy magyar nyelven éltessek és fejlesszék – őrzőként a strázsán – a magyarságtudatukat. 2008-ban Ostravában magyar népdalkör alakult a Dél-Szlovákiából elszármazott magyarok ajkán megőrzött népdalkincs további éltetése, gondozása céljával. Ez az asszonykórus rendszeres, népszerű vendége a csehországi magyarok különböző rendezvényeinek is.

2006. március 25-e óta Rákóczi Anna a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségének – immár ötször újjáavasztott – országos elnöke. Folyamatosan és értékekben gyarapodott a magyar nyelv őrzése, ápolása, a magyar irodalom népszerűsítése, a magyar kulturális-művelődési javak bemutatása terén abban a 16 eszten-

dőben, amelyet Rákóczi Anna elnöksége idején élt meg a csehországi szórványlétű magyarság. A szövetség országos elnöke népszerűségnek örvendő irodalom- és művészetpártoló, aki a magyar nyelv igényes használatában is jeleskedik, ugyanakkor az üzleti világban is megbízhatóan tájékozott. A *Prágai Tükör* felelős kiadójaként azt javasolta, hogy a csehországi szórványban élő magyar ajkú olvasók és előfizetők széles igényeit áttekintő és támogató folyóirat készüljön gyakorló, racionálisan gondolkodó újságíró, Kokes János, a magyar közmédia – MTI, MTV, MR – tudósítójának főszerkesztésével. Az új főszerkesztő tudatos lapépítő tevékenységének köszönhetően kéthavi lappá lett ez az ismét népszerű folyóirat, mely számos színes fotóval is dokumentálja a csehországi szórványban élő magyarság mindennapjait. Több, igényesen kimunkált állandó rovat segíti a csehországi magyarul olvasókat nyelvhasználatuk megerősítésében; a szerzők tapasztalt újságírók, körültekintően elemző tudománytörténészek és anyaországi egyetemi oktatók.

Figyelemre méltó magyar nyelvű könyvkiadás is fűződik a 16 éve Rákóczi Anna országos elnök vezetésével működő Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségéhez. 2009-ben jelent meg Radek Patloka magyar nyelven írt *Bevezetés a magyar hangtanba és alaktanba nemcsak idegen ajkúak számára* című könyve a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségének támogatásával. Ezt a nyelvtani rendszerező könyvet a hungarológusok mellett a magyar nyelvet idegen nyelvként tanítók is haszonnal forgathatják.

2010-ben látott napvilágot Tat'ána Poljaková *Családi históriák 1.* című könyve, melynek szépirodalmi-szociológiai elbeszélései jól tanúsítják, hogy milyen utat jártak be a Dél-Szlovákiából, vagyis a Felvidékről az 1930–40-es években különböző történelmi okokból elvándoroltak. Számosan vannak, akik mindig remélték cseh földön egy, a gyökereikhez hű, de korszerűen ragaszkodó, erős magyar közösség megeremtését, létrejöttét. Sokan éltek is a történelem kínálta nagyszerű eséllyel. Ők, az akkori hitükben erősek voltak a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségének megalapítói; az alapítók között volt és van ma is szellemi frissességének, kicsattanó egészségének örvendve Tat'ána Poljaková, aki kitartó lelkesedéssel lapozgatott népes, nagy múltú családja legendáriumában, és osztotta meg élményeit a *Prágai Tükör* olvasóival. Tehette, mert büszke lehet arra a szellemi és neveltetésbéli örökségére, amelyet reá hagytak szülei, nagyszülei, fel- s lemenő rokonai mindahányan. Ezeknek az elbeszéléseknek a krónikása, miközben önmagát és tekintélyes rokonságát utazta be az időben, a mindenséget utazta be, és az útja némelyik pillanatát az olvasók elé tette a *Családi históriák 1.* című kötetében. Nem lepődhetünk meg, amikor önmagunkra ismerünk az örömökben, a csínyekben, a reményekben, a múlttá vált történesekben.

Amikor felütjük és olvasni kezdjük Kokes János *Magyar sorsok a Morvától nyugatra...* című, 2015-ben közreadott interjúkönyvét, a személyesség érzése ölel át bennünket. Vagy azért, mert rokonunk, barátunk, sorstársunk múltidéző, a riporter okos kérdései nyomán múltelemző, múltértékelő életútjáról értesülünk, vagy azért, mert a velünk is megtörténhetett volna érzése kerít hatalmába bennünket. Kokes János, a *Prágai Tükör* frissen kinevezett főszerkesztője 2007-ben olyan interjúsorozatot in-

dított útjára a csehországi szórványban és a világ legkülönbözőbb tájain élő magyarok szellemi és érzelmi gazdagítására, amely beszélgetéskoszorú nemcsak emlékezéssé lett, hanem tisztelgés is, erősíti a helytállást, a példaadást, a „megmaradni érdemes” hitét. A legkülönbözőbb emberi sorsokon keresztül szemlélteti, rajtuk keresztül látatja a főszerkesztő-riporter, hogy a Morvától nyugatra került magyaroknak a cseh környezetbe való beilleszkedésük sosem volt egyszerű, ezek a folyamatok sosem lehetek egyneműek. Rávilágítanak az itteni beszélgetések az anyanyelv és az identitás megtartásának a szűkebb-tágabb családban való átadásának problémáira, sőt ezeknek bizony igen tanulságos különbözőségeire is. E magyar sorsok olvasóiként érzékelhetjük, miképpen is nyílt kisebb-nagyobb lehetőségük itteni nemzetársainknak az idegen környezetben kialakuló, formálódó érvényesülésükre, és értesülhetünk arról, hogyan látják, miképpen értik meg a magyarok mindenekelőtt a cseheket, illetőleg a szlovákokat. Nem rejti Kokes János véka alá a múltban gyökerező szembenállások eredőit sem, ám sosem ragadtatja magát arra, sőt kérdezettjeit is megkíméli attól, hogy szükségtelen, okafogyott, elidegenítő vitákat gerjesszenek.

2020-ban, a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége megalakulásának 30. évfordulója alkalmából jelent meg Tat’ána Poljaková *Családi históriák 2.* című könyve. Ismét olyan elbeszéléskötettel gyarapodtunk, melyet nem lehet elégszer kézbe vennünk, és nem lehet elégszer olvasnunk, elolvasnunk. Mi lehet az oka ennek? Kétségtelenül az író témaválasztása, kifejezésmódja, nyelvgazdagsága. Utazók és utazások váltják egymást a történetek szorosabb vagy lazább láncolatában, legyen az elbeszélés témája csupáncsak egyetlen séta, egy hangulat, egy íz, egy emlékkép felvillanása, felsejlése, felpercenése, és mi, olvasók érdeklődéssel követjük az elbeszélőt, az utastársait és utazásait. Tat’ána Poljaková epizódokból szötte meg színes szövetét, a *Családi históriák 2.* című kötetét is. A színes szövet elkészültéhez valamennyi színes fonala elősodródott a múlt mélységes mélyéből, hogy azután az alkotó nyelvművészetének köszönhetően pompás nyelvi szőttest kaphassanak az olvasói és az utódai. A szerzőtől megszokhattuk írásainak sűrített, finom, elegáns, érzékeny nyelvét, nyelvhasználatát, ám ha kellett, akkor az erősebb kontúroktól sem fosztotta meg olvasóit. Ennek a cselekményformálásnak, nyelvművészetnek, árnyalt kifejezésformának köszönhetően az író saját élettörténetei általánosíthatókká emelkednek, mert hiteles a közlés mód, érvényes a téma, velünk élő, bennünk is lüktető az alkotó érzésvilága. Mi a titka Tat’ána Poljaková írásművészetének? Talán így ragadható meg a válasz: az elbeszéléseiben felragyogtatott szó- és kifejezéskincse, ezért stílusmódja évtizedek múltán is élvezhető lesz, érthető marad az akkor is magyarul beszélők, magyarul olvasók számára.

Amikor tájékozódunk a csehországi szórványban élő magyarok magyar nyelvet és kultúrát őrző, féltő, ápoló tevékenységeiről, akkor meg kell emlékeznünk a helyi közösségek (alapszervezetek) úgynevezett őszi magyar napok rendezvénysorozatairól. Ezekre anyaországi művészvendégek látogatnak el elsősorban ének-zenei, egész estét betöltő magyar nyelvű műsoraikkal. Ugyanígy rögzítendő, hogy a *Brünni Futár* című magyar nyelvű, nyomtatott időszaki kiadvány mellett Prágában és Ostravában elektronikus felületen is nyomon követhető magyar nyelvű tudósítások, beszámolók látnak napvilágot.

Joggal büszke a csehországi magyarság, valamint a magyar nyelvű kultúrát befogadó, magyarul is tájékozódó cseh, szlovák, ukrán és lengyel nyelvű olvasóközönség Papp Imrére, a dél-szlovákiai Deákiból, Mátyusföldről, a Vág mentéről elszármazott, Prágában élő és alkotó költőre. Ne hagyjuk említetlenül, hogy a deáki bencések használták a Pray-kódexként ismert 13. századi latin szertartáskönyvet, amelyben a *Halotti beszéd és könyörgés* is olvasható. Papp Imre e kötetekben: a *Versék* (1995), a *Pipacsok* (2002), a *Papírvessző* (2008) és a *régiúj versek* (2020) címűekben bátran vállalta a világ előtt a lelkét, az arcát, a személyiségét, a gondolatait, az érzéseit. Mindezt sajtóságos kifejezésmódba öltöztetve a nyelv szabálysabálytalan formavilágával összhangban. Vizuálisan különösen sejtlemessé válnak Papp Imre kötetei Lőrincz Zsuzsa grafikai által.

Lőrincz Zsuzsa grafikus-szobrászművész munkásságának gazdagságát és nyelvi kötődését az is erősen igazolja, hogy Radnóti Miklós születésének 100. évfordulójára a költő eklogáihoz és az azokhoz írt előhanghoz illusztrációsorozatot készített. Ezt a különös hatású, érzékeny vonalakkal alkotott sorozatot mappába szerkesztve meg is jelentette a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége. Lőrincz Zsuzsa Prágában élő magyar képzőművészt az a megtiszteltetés érte, hogy a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmából a Szent István-bazilika altemplomában nyílt nemzetközi kiállításon három alkotása: a *Szárnyasoltár*, a *Madaras Madonna* és a *Monstrancia* című is bemutatkozhatott.

Van a csehországi magyarok számára egy olyan országos méretű, a nyelvi, kulturális és történelmi tudatukat ápoló seregszemle, mely a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségének megalakulását és megerősödését követően jött létre, formálódott, és szinte keretezi ezt a szórványban élő magyarokat bemutató tablót. Bátran állítható, hogy a legnagyobb országos eseményük a minden év augusztusának utolsó hosszú hétvégéjén Koutyban rendezett és rendezendő, meghatározóan nyelvi, kulturális jellegű művelődési táboruk. Itt, a tábor rendkívül gazdag programkínálatában öt-hat magyar nyelvű tudományos és ismeretterjesztő előadás mellett magyar nyelvű színdarabok, irodalmi füzérek, irodalmi és zenés etűdök hangzanak el. Népszerűek a magyar múlt történelmi eseményeit taglaló előadások mellett a magyar, cseh, szlovák és lengyel történelmi-gazdasági és kulturális kapcsolatokat elemző vitafórumok, filmvetítések. A gyermekeknek a magyar nyelvű játszóházi foglalkozásokon kívül a táncmuzikális rendezvények adnak lehetőséget a magyarnyelv-használatuk és néptáncstudásuk csiszolására az anyaországból is érkezett játékmesterek és néptáncosok közreműködésével. Kétségtelenül megtapasztalható e tábori napokban, az ottani magyarnyelv-használat teljességében az, amit Kazinczy Ferencről tudunk: „A nyelv olyan, mint az ég íve a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékaival.” 1999 óta Becske Katalin, Farkas Éva, dr. H. Tóth István, Rákóczi Anna, Šmejkal Magda, Szabó János, dr. Tarics Adrienn, Vojtek Zoltán és mások lelkes szervezésének, eredményes közreműködésének köszönhető, hogy szívesen és felfokozott érdeklődéssel utaznak Koutyba Csehország minden tájáról az itteni szórványban élő magyarok.

A fentiek nyomán joggal kérdezhetjük: Merre halad, miképpen fejlődik a távlatokban a csehországi szórványban élő magyarok nyelve, magyar kifejezésmódja, magyar nyelvű kultúrája?

Nem sejtjük, hogyan változik az életmódjuk, miként őrzik és újítják meg eddigi nyelvi-kulturális kifejezési lehetőségeiket, de remélhető: nemcsak megtartják, hanem gazdagítani is fogják őrököként a vártán, Csehország minden szegletében a magyar nyelvet, a magyar nyelvű kultúrát.

Szakirodalom

- Csémy Tamás 2015. Emlékeim Szövetségünk megalakulásáról és kezdeteiről. In: Gál Jenő (szerk.): *Visszaemlékező – Huszonöt éves a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége*. Prága.
- H. Tóth István 2015. „A nyelv ... az ég íve” – Művelődési táborunk a nyelv- és kultúraörzés boldog szigete. In: Gál Jenő (szerk.): *Visszaemlékező – Huszonöt éves a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége*. Prága.
- Kokes János 2015. *Magyar sorsok a Morvától nyugatra...* Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége, Prága.
- Kokes János 2015. Beszéljük meg! In: Gál Jenő (szerk.): *Visszaemlékező – Huszonöt éves a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége*. Prága.
- Papp Imre 1995. *Verseik*. Új Főnix Füzetek. Madách–Pozonium, Pozsony.
- Papp Imre 2002. *Pipacsok*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- Papp Imre 2008. *Papírvessző*. Madách–Pozonium, Pozsony.
- Papp Imre 2020. *régiúj versek*. Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely.
- Patloka, Radek 2009. *Bevezetés a magyar hangtanba és alaktanba nemcsak idegen ajkúak számára*. Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége, Prága.
- Poljaková, Tat'ána 2010. *Családi históriák 1*. Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége, Prága.
- Poljaková, Tat'ána 2020. *Családi históriák 2*. Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége, Prága.
- Rákóczi Anna 2015. Leltár – tiszta lelkiismerettel. In: Gál Jenő (szerk.): *Visszaemlékező – Huszonöt éves a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége*. Prága.
- Szaló Béla 2015. Csak ülök és... In: Gál Jenő (szerk.): *Visszaemlékező – Huszonöt éves a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége*. Prága.
- „Hej, Posttj, Kamaráde...” Výtvarné album Při příležitosti 100. výročí narození Miklóse Radnótiho. Grafik: Zsuzsa Lőrincz malířka – grafička, Praha. Překladatel Veronika Erdélyi, Praha. Sestavil: Doc. PhDr. István H. Tóth, Csc., Praha.

H. Tóth István

egyetemi docens

Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága

Coventry House Nyelviskola, NovoSchool,

Budapest

E-mail: moszkva228@gmail.com